

Věda a světový názor

Ladislav Hejdlánek

This is a transcript of the following document:

[Věda a světový názor](#)

jedná se o přepis tohoto dokumentu:

[Věda a světový názor](#)

◆ bytový seminář | přepis, česky, vznik: 4. 10. 1982

◆ private seminar | transcript, Czech, origin: 4. 10. 1982

Věda a světový názor¹ [1982]

To téma jsem si nevymyslel, nýbrž dostal jsem je, připravuji se na ně, a tak je to pro mne do jisté míry taková zkouška. To, co si o tom dnes povíme, a také zejména vaše reakce mne budou trochu inspirovat, abych to pak udělal lépe, než by to bylo jen tak *prima vista*.

Vlastně tu v tom nadpise je už tematika dána: věda, názor a svět. To jsou ta tři témata, která tu jsou nějakým způsobem propojena, a my se k tomu musíme vyslovit. Čtvrté, zamlčené, to jest nepředmětně přítomné téma, je filosofie, protože ty úvahy o vědě, o světovém názoru jsou úvahy filosofické (je to alespoň naším záměrem, aby takové byly). My jsme si už říkali, to jsme probírali myslím dost důkladně, jaký je vztah vědy k filosofii. A tak si dnes něco z toho krátce zopakujeme a něco si řekneme navíc.

Především je všeobecně známo, že všechny hlavní základní vědy byly původně součástí filosofie a z té filosofie se vydělily. Některé modernější disciplíny vznikly už nikoliv tímto způsobem, ale zase z těch disciplín, které už tady byly, ať už jako hraniční disciplíny, anebo jako nějaké disciplíny, které jdou vůbec přes hranice několika, hodně nebo všech vědeckých disciplín. Každopádně však trvá ta skutečnost, že bez filosofie by nebylo vědy; kdyby se neodehrála ta významná duchovní a myšlenková událost ve starém Řecku, že vznikla filosofie, tak by dodnes neexistovala žádná věda, nýbrž to, co by existovalo – jistě by něco takového bylo –, by bylo jen zdokonalením toho, co už tehdy existovalo např. ve starém Egyptě, když rozměřovali zatopené pozemky, aby znovu stanovili meze jednotlivých políček, které po záplavě už nebylo možno rozeznat. (Radim dodává, že tehdy skutečně existoval tento typ znalectví a říkalo se mu *historia*.) My bychom mohli tedy říci s jistou nadsázkou nebo s jistým zaujetím pro paradox, že věda dějinně představuje vedlejší produkt rozvoje filosofie. My víme, jak vedlejší produkty někdy právě v naší epoše jsou tak obrovité, že zastiňují to, z čeho vznikly. Tak např. Spojené státy americké jsou vedlejším produktem vývoje britského impéria. No a dnes Anglie je tak maličká – po všech stránkách, nejen rozlohou – proti tomu obru v Severní Americe.

Když jsme si řekli, že věda je bez filosofie nemožná a nemyslitelná, tak bychom se mohli otázat, co sdílí s filosofií, co si ještě z té filosofie věda ponechává. A mně se zdá – jistě by se našly ještě nějaké další prvky –, že to nejpodstatnější, co si věda z filosofie ponechává, je něco, co filosofie nevymyslela, co nekonstruovala, nýbrž co našla, co objevila, a to je *logos*. Mohli bychom to říci takovým přijatelnějším, i když méně přesným způsobem: je to víra v logičnost světa. Když budu postupovat logicky, tak že se dostanu v poznání skutečnosti hodně daleko, že logika mi právě umožní spojovat jednotlivé poznatky. Abych navázal na tu *historia*, na to znalectví, tedy to novum, co filosofie přinesla, je, že tu nejsou pouhé jednotlivé znalosti a dovednosti, ale je tady jakási struktura, do které mohu pronikat tím, že respektuji logické souvislosti. Což mne pak vede k problémům, jimiž se teď nemusíme zabývat, totiž jaký je vztah mezi logem řeči a logem světa. Což je jiná záležitost. Víra v *logos*, v to, že když budu v myšlenkách zachovávat pojmové souvislosti, podřizující se jistým normám, tak že

¹ Jde o upravený přepis zvukového záznamu bytového semináře z 4. 10. 1982 pořádaný Ladislavem Hejdánkem (z audiozáznamu na kazetách je dochována poslední strana). – Pozn. red.

mám otevřenou cestu k poznání světa v celku nebo v jeho velkých oblastech, regionech, tahleta víra, to je něco, s čím přišla filosofie. Do té doby nic takového neexistovalo. *Mythos* nic takového neznal. A tuhle víru si zachovává věda také. V lecčems byla otřesena, ale věda se vždycky znovu pokusila vyřešit ty trhliny tím, že sáhla po jiném pojmovém aparátu. Vždycky měla za to, že chyba není v její víře v *logos*, nýbrž v tom, že ten její *logos* je nepřiměřený, neadekvátní. Tedy víra v *logos*, víra v logičnost světa a v důsledku toho v logičnost myšlenkových i praktických (experimentálních) vědeckých postupů, to je to, co ve vědě zůstalo z filosofie.

A teď další důležitou věcí je, že věda sama se k tomuto svému předpokladu, bez něhož není vědy – prostě tam, kde tento předpoklad přestává platit, věda se rozpadá, věda stojí a padá s touto vírou v *logos*, v logičnost jak světa, tak vlastních postupů – a tak věda se k tomuto svému předpokladu svými vlastními vědeckými prostředky není schopna vztáhnout. Věda věří v *logos*, ale není schopna se vůči němu jakkoliv vymezit, uchopit jej svými prostředky ani jej interpretovat. Prostě jenom věří a pracuje na něčem jiném. To je konkrétní jeden, přímo ukázkový příklad něčeho, o čem jsme už mluvili, totiž že věda není schopna se svými odbornými prostředky vůbec vztáhnout k sobě. A protože ovšem všichni víme, že to věda činí – když si vezmete jakoukoliv učebnici kterékoliv vědy, tak tam na začátku vždycky najdete vymezení, co ta věda je a čím se zabývá, jaký je rámec její odborné kompetence. A právě v tom vymezení se vždycky ukazuje za prvé, že buď je to hluboce filosoficky zakotveno, anebo že to je neuvěřitelně diletantské. Stačí sáhnout po fyzice, po biologii, po antropologii, po čem si vzpomenete – tedy věda není schopna se svými vědeckými prostředky vztáhnout k sobě, není schopna se svými vlastními prostředky dobrat toho, čím sama jest. My jsme si to říkali, že k tomu, aby se nějaká vědecká disciplína zabývala sebou samou, musí být schopná reflexe, a věda jako taková není reflexe svými vlastními prostředky schopná. Vždycky té reflexe používá ne-vědecky. Proto taková pravá, ryzí věda neexistuje, existuje jen věda, která je smíšená s nevědeckostí.

K tomu patří ještě další věc, která představuje jen důsledek řečeného, totiž že věda neví, co vlastně dělá, když vědecky pracuje. Je tomu dokonce tak, že z tohoto nedostatku si věda dokonce udělala metodu. Když podniká experiment, tak jej podniká právě proto, že něco udělá, a neví přesně, co vlastně udělala. Teprve z výsledků zpět interpretuje, co vlastně udělala. Vědec to ovšem neříká tak, že dodatečně zkoumá, co udělal, nýbrž on ví přesně, co udělal, popíše, vypíše to, každý to může docela přesně udělat po něm, a to, co hledá, není to, co on sám udělal, nýbrž on to objektivuje a objektivisticky to formuluje tak, že hledá, co to udělá. On udělá něco, a „ono to udělá“ něco dalšího. Což je pochopitelně nonsens, protože to pochopitelně udělá on, ale to už je otázka, jak to vědec interpretuje. Experiment je ctnost vědy vytvořená z její nouze.

A teď, když tohleto shrneme, tak je celkem jasné, že jsme ukázali hned několik (a mohli bychom ještě pokračovat, ale to stačí) oblastí, ke kterým věda nemá svými vlastními prostředky přístup. To znamená, že věda je neschopna se svými prostředky vztáhnout ke světu jakožto celku, protože jí vždycky z toho celku něco vypadne. My jsme si ukázali, k

čemu není schopna se vztáhnout. Jak jsem říkal, mohli bychom ukazovat dál, ale zajisté stačí uvést jenom jednu věc, že totiž neexistuje věda jako taková, nýbrž existují pouze jednotlivé speciální vědy, a speciální vědy se tak jmenují právě proto, že každá má svůj vymezený obor, a ten vymezený obor je jakýmsi úsekem či výsekem světa. Každá věda v rámci své odbornosti se vztahuje jenom k nějaké stránce nebo k nějakému výseku světa, ale není schopna se vztáhnout ke světu vůbec, ke světu jako takovému. Z čehož vyplývá, že věda sama není schopna podat celkový obraz světa.

Podívejme se nyní na druhý termín a příslušné jeho obsahové, pojmové konotace, totiž na termín „názor“. Co to je názor? Tady to zestručním a nebudu se zabývat všemi bohatými možnostmi, které se nám tu naskýtají; upozorním jenom na tři. Za prvé: ve slovu názor je přítomno zření, nazírání, zírání; také německé Anschauung má v sobě to schauen, Schau. (Radim: český výraz je z roku 1820, autorem je buď Jungmann, nebo Marek, spíš Marek, autor tehdy vyšlé *Logiky*, a vzniklo to přes kantovce Kiesewettera, tehdá se u nás začala šířit kantovská filosofie a naši buditelé si vymýšleli české termíny: české slovo bylo vytvořeno podle německého Anschauung jako podle vzoru, „An“ je „na-“ a „schau“ je „-zor“, je to docela pěkný kalk, ujal se a zůstal; nebudu se o tom šířit, ale bylo by zajímavé sledovat, jakou má genezi ta německá předloha, odkud se vzalo to Anschauung z toho althochdeutsch *anascouwōn*, jak to je u Luthera, před Kantem u Wolffa, předtím jak to je ve středověké němčině, co se tak původně překládalo, kupodivu to bylo *contemplatio*, a *contemplatio* ukazuje k řeckému *theória* – to jenom tak rychlá geneze. *Contemplatio* je od *cum teplum*! To zažíval divák při řeckých náboženských divadlech, divák je *theóros*, je však bytostně účasten hry, i když není protagonistou – *anascouwōn*, v tom hraje, interpretuje speculation, *speculum* atd.) Díky, no a výsledek i tohoto výkladu je ten, že v tom názoru přes zření, zírání je přítomen poukaz k řeckému *theória*. Tedy když vezmeme v úvahu – už jsme to tu měli, takže stačí to jen připomenout – v *Metafyzice* Aristotelés říká, že cílem *theória* je pravda, cílem dělání, praxe, je dílo. To znamená, že to je od sebe odloučeno, a to zírání skutečně nemá s děláním nic společného. Je to vlastně od každého dělání, od každé praxe, jak bychom to dnes řekli, je odvráceno zcela opačným směrem. My dnes ovšem víme, že neexistuje poznání, které by bylo pouhým zíráním, že základem každého poznání je naopak praxe, která užívá všech smyslů i rozumu. Víme, jak se malé dítě orientuje ve světě, že kolem sebe šmátrá, a když něco nahmatá, tak to zkouší, dá-li se to vstrčit do pusy, což je něco docela jiného než zírání. Tedy v tomto smyslu názor můžeme škrtnout; o tohleto prostě nejde. Pak druhá smyslonosná konotace je to, že slovo názor nám připomíná názornost. To je Komenského požadavek, aby se dětem všech poznatků, všeho poučení a vzdělání dostávalo co možná názorně. Ani v tomhle smyslu věda nám nepomůže ani nebude s námi držet krok, protože věda tento cíl alespoň pro sebe už dávno opustila. Jenom příklad: ještě Bohrov model atomu byl názorný; dneska třeba už teoretičtí fyzikové zcela opustili jakoukoliv snahu o názorný model a považují každý, i budoucí, dosud nesestrojený názorný model atomu za falešný a svádějící, tj. tu názornost sami odmítají, a dokonce předem škrtají, a věnují se pokusům o postižení matematické, tj. nenázorné.

No a posléze tím názorem můžeme myslet pojetí, výklad světa, interpretaci. No a pojetí znamená zase to „jetí“; be-greifen obsahuje a znamená „greifen“, uchopit – pochopit znamená uchopit, zmocnit se – být v myšlenkách. A když něco uchopím – např. když uchopím jablko, např. neříkám, že jsem uchopil jablko, když jsem uchopil stopku a ta mi zůstane sama v ruce, protože se utrhne a jablko zůstane v míse. To jsem pak neuchopil jablko. Jablko uchopím, když je uchopím celé. Svět uchopím, když jej uchopím celý, ne po kouskách. A toho právě, jak jsme si řekli, věda není schopná.

Výsledek: ani pokud jde o názor, nevede cesta k cíli, když bychom chtěli dojít k nějakému přístupu ke světu. (Radim: pozitivistická věda se domnívá, že dojde ke světu tak, že sečte všechny poznatky a všechny vědy dohromady a tak dosáhne celku. Jen se to musí udělat dosti seriózně.)

No a nakonec nám zbývá ten „svět“. My jsme si řekli, že neexistuje věda vůbec, nýbrž jenom jednotlivé vědy, že tím pádem, kdysi měl ve *Vesmíru* Ladislav Tondl, přední náš marxista-pozitivist, článek, takový programový článek o tom, co to je filosofie vědy. A tam, nebudu to rozvádět do detailu, jen hlavní tezi, tvrdil, že jediná věda je schopna se zabývat reálným univerzem, kdežto filosofie nemá k reálnému univerzu vůbec přístup a může se zabývat pouze univerzem vědy. Pro ni tím univerzem je pouze věda. V tomto smyslu filosofie vědy je disciplína, jejímž celým univerzem je věda, a pouze jejím prostřednictvím je filosofie pak schopna se v myšlenkách vztáhnout k něčemu dalšímu, totiž k univerzu, ale *eo ipso* právě jen k univerzu, jak je prostředkuje věda, tedy k univerzu vědy. Předpokladem jeho teze bylo, že je něco takového jako univerzum, k němuž se věda může vztahovat. Napsal jsem tenkrát polemiku s jeho článkem, ve *Vesmíru* to nevyšlo, ale později to vyšlo v *Tváři*, tam jsem argumentoval tím, že nic takového jako vztah vědy k univerzu neexistuje, že věda nám není schopna podat, přiblížit univerzum, nýbrž jenom multiverzum, že nám ukazuje různé pohledy na různé části světa, ale že neexistuje žádná vědecká disciplína, která by to integrovala. (Radim: doplnil bych něco, jako odpověď na tohleto. Že když někdo už tvrdí, že ten celek světa získává tak, že ze všech disciplín vědeckých vyloupne to podstatné, tak tuto tezi už nevyslovuje věda. Vysloví ji nějaká filosofie, třeba pozitivistická, ale nevyslovuje ji žádná věda.) Žádná vědecká disciplína, která by to dávala dohromady, neexistuje. (Radim: a teď by bylo ještě dobré si uvědomit, co jsme zapomněli. Slovo univerzum má jistý původ a jisté aktuální použití. Musíme respektovat, v jakém smyslu se to dnes používá, ale zároveň je dobré si být vědomi, jak to vzniklo. Dnes se říká, to je ten všehomír, to je všechno; když je něco univerzální, tak to znamená, že to pasuje na nejrozumnější případy v daném oboru. Jenomže to latinské *universum*, to znamená *ad unum vertere*, k jednomu se obracet, k jednomu být obrácen, tam je to *unum* a to *verto*. *Universum* je to k jednomu obrácené. Nemyslím k jedné věci, že se všechny věci mohou obrátit k jedné, ale že univerzum je pojato jako svět, jako celek, jako „to jedno“, že ve chvíli, kdy řekneme veškerenstvo, tak v tu chvíli jsme i my zahrnuti uvnitř. Takže kdybychom říkali „a to druhé“, tak už není to „*uni*“, už je to každém případě něco dvojího. To banální užití, že to je to všechno, je současný jazykový modus, ale ten smysl původní, latinský je „*ad unum vertere*“. *Verto*, *vertere* je obracet se.) Je

významné, že univerzita je co nejužší etymologicky spjata právě s tímhleťm, protože ta divergence speciálních vědeckých disciplín byla problémem, velkým problémem hned na začátku, již ve středověku. Proto to úsilí nějak těm vědám vytvořit jeden domov, nějak je zase přivést k sobě, přivést je do rozhovoru. To byla velikánská myšlenka univerzity, která docela upadla v zapomenutí, a dnes už si to ani lidé, kteří na té univerzitě pracují, většinou neuvědomují. Univerzita na rozdíl od nějakých speciálních vědeckých ústavů, které jsou zakládány k tomu či onomu cíli, ať už pro nějaký konkrétní aplikovaný výzkum, nebo dokonce i pro základní výzkum, ale v určitém více méně úzkém oboru, tak proti tomu má univerzita vytvářet cosi jednotného, sjednocujícího, má tady vytvářet přinejmenším – protože ta jednota je něco, čeho se jen s obtížemi dosahuje, to není východisko – tedy má vytvářet atmosféru, platformu, místo, kde se setkávají zástupci jednotlivých disciplín, aby spolu hovořili a našli v tom rozhovoru, v tom dialogu to jedno, na které se dívají z různých stran a ke kterému se dostávají různými prostředky. Čili tohleto patří k sobě, to se už ve středověku vědělo, že vědy to univerzum ztrácejí, a proto byly přivedeny na půdu univerzity, aby ve spolupráci to univerzum opět našly, resp. aby je znovu a znovu neztrácely.

No a teď ještě zbývá ten svět. Věda je nekompetentní říci nám cokoli, co se vztahuje ke světu jako k celku. Věda nám vždycky říká jenom něco o nějaké stránce, nějakém úseku, výseku světa. Co je však filosofie schopna říci o světě? Je na tom filosofie lépe než věda? Tak my jsme si říkali, že filosofie z podstaty věci je schopna se zabývat čímkoli, a to čímkoli, čím je schopna se zabývat kterákoliv věda. Čímkoli se zabývá věda, tím se může legitimně zabývat také filosofie. Rozdíl není v předmětu, rozdíl spočívá v něčem jiném, totiž v tom, že ať se filosofie zabývá čímkoli, filosofičnost jejího postupu spočívá v tom, že to, čím se zabývá, vztahuje k celku, což nedělá a ani kompetentně nemůže dělat věda. No ale teď otázka zní: jak může filosofie vztahovat něco, co není celek a čím se např. může zabývat i věda, aniž by to vztahovala k celku, jak to může filosofie vztahovat k celku? Copak ten celek má? Jak se vůbec filosofie vztahuje k celku?

A tady přicházím tedy k další věci, že ani filosofie není schopna se vztáhnout ke světu tak, že by si na svět učinila nějaký „názor“, že by ten svět „nazřela“. Filosofie ani není schopna předvést svět názorně, ukázat názorně, co to je svět, protože jej tady nikdy před sebou nemá. A filosofie ani není schopna podat výklad, interpretaci světa vcelku, protože do světa vcelku patří mnoho věcí, které filosofie vůbec není schopna interpretovat – v tom běžném smyslu, tj. že by vybudovala jakousi síť, jakési pojmové lešení, z něhož by se zaměřila na ten svět a pomocí toho lešení by objasnila, vyjasnila, nechala vyvstat, co to vlastně ten svět jest. Nic takového není možné.

A to je další bod, který ještě hodlám připomenout, o tom jsme také už hovořili. Když totiž mluvíme o světě vcelku, tak k němu především náleží také subjekt, který se k tomu světu nějak vztahuje, dokonce i jenom k jeho částem. Tak např. základní vadou současné vědy, že – to je v našich poměrech zásluha z marxistů Karla Kosíka, který ukazoval velice přesvědčivě a důkladně, že věda vylučuje subjekt, tj. člověka, z oblasti svého zájmu a že se člověkem jakožto subjektem vůbec nezabývá. Ale protože se nemůže tvářit, jako že člověk vůbec

neexistuje, tak se člověkem přece jenom zabývá, ale pouze jako objektem, nikoliv jako subjektem. Takže věda, a to je další záležitost, třeba vědecký postup: když čtete vědecké práce, tak když někdo udělal takový a takový experiment, tak tam přesně napíše, co provedl, jak vše připravil, jakých materiálů použil a jakým způsobem atd., a teď kdokoliv na světě za stejných podmínek musí dojít ke stejným výsledkům. Už v tom je vidět, jak ten subjekt je vyloučen: kdokoliv, nezáleží na tom, kdo. Když se dělá tohle a tohle, vede to k tomu a tomu. To si např. umění nemůže dovolit. Představte si, že byste řekli: když někdo má přesně takové a takové barvy a vezme vždy napřed tenhle a potom tamten štětec, nanáší ty barvy tím a tím způsobem, tak to udělá přesně tak jako Rembrandt. Tady vidíme zřejmě tu bláznivost, protože takový druhý Rembrandt prostě není. Kdežto v té vědě je ideálem, aby ten subjekt byl vyloučen, aby to na něm nezáleželo. Zajisté se předpokládá, že to nebude analfabet, předpokládá se, že má jisté znalosti, že se školil, že ví, jak pracovat v laboratoři, a já nevím, co ještě všechno, ale každý stejně a na jeho osobnosti absolutně nezáleží. No a navíc se všechno vykládá zcela objektivně, objektivizuje se to tak, že ono samo to takovéhle je, když se udělá tohle, tak ono to udělá tohle. Tam aktivity subjektu nemají místo, leda že by se také objektivovaly, tj. odosobnily, odsubjektivněly. Vyloučení subjektu ze světa, to je ta absurdita, které se dopouští moderní věda. Jenomže to není jen vyloučení člověka jako subjektu, to je vyloučení i těch všech subjektivních a subjektivních aktivit. To jest konkrétně, když se popisuje ten experiment, tak tam nepředmětně definuje věda samu sebe, jenže o tom není a nikdy to nechce dělat. Tam není přítomno, to je charakteristické zejména pro přírodní vědy; v duchovědách, v tzv. duchovědách to je přece jenom něco jiného, tam to sensorium pro určité specifické, jedinečné, neopakovatelné aspekty je mnohem větší, takže třeba to vede k takové relativizaci, když se díváme takhle, jeví se to tak, a když se zase díváme jinak atd., všechno se to rozplývá, ztrácí to kontury a tak se ztrácí i ta tzv. vědeckost, a tím také tam ovšem vznikají různé přehmaty a přeskoky, které jsou takřka nekontrolovatelné apod. – ale v přírodních vědách je to naprosto jasné, že se tam tento aspekt zcela pomíjí a vylučuje. Teď jsem odbočil trochu stranou, tím třetím tématem byl svět.

Husserl se vyjádřil takovým na sebe takřka básnickým způsobem o tom, že svět je horizont, přesně horizont horizontů, jak on to říkal. Ale zůstaňme jen u toho slova horizont. Horizont je to, co sice umožňuje, aby se krajina ukázala jako krajina, ale samo je přítomno jenom jako pozadí. My se nikdy nemůžeme přiblížit horizontu tak, abychom mohli říci, tak, tady je a teď jsme u něho. Je to jakási taková vzdálená perspektiva. To vystihuje leccos, i když ne všechno. Svět nikdy nedostaneme do svého uchopení, ani myšlenkového, ani pojmového. Svět můžeme pouze mínit, nemůžeme jej vnímat – jako celek, kus světa ano, ale svět jako celek nemůžeme vnímat, nemůžeme vidět, nahlédnout. Svět jako celek můžeme pouze mínit...

(konec 1. strany)

... jako k celku, neznamena jej myšlenkově uchopit, nýbrž právě jenom vztáhnout se k němu, poukázat k němu, mínit jej, myslit na svět vcelku, když se zabýváme nějakou omezenou,

konkrétní skutečností. Tady je pak ještě jedna velice důležitá věc, kterou jen připomenu, poněvadž jsme se tím také už několikrát zabývali, že kromě toho, že k tomu světu patřím já a patří ta disciplína, která mi umožňuje se ke světu vůbec vztáhnout, ať už ke světu zčásti – jako třeba věda – nebo také umění –, anebo ke světu vcelku, jako filosofie – tedy nejenomže tu jsem já, ale svět nikdy není jenom přede mnou, ani když sebe nepočítám. Svět má stránku, která se vzpírá objektivaci, zpředmětnění. Je celá velká složka světa, což je velmi blbě řečeno, protože to není žádná „složka“, jako by svět z toho byl složen – tedy velká část, sféra světa – a je to zase jenom metafora, nic z toho nevyhovuje –, která se vůbec nemůže stát předmětem jakéhokoli postihu, protože má nepředmětnou povahu. A ta patří také ke světu jako k celku.

No a jen úplně stručně: svět přece není jen to, co je tu, *hic et nunc*, svět je také to, co bylo a bude a co je daleko od nás, a to všechno *eo ipso* není „před námi“. A přece to náleží ke světu. Takže z tohoto důvodu také jednak věda není schopna nám podat obraz, protože se zabývá jen určitou stránkou, a z toho důvodu nám ani filosofie nemůže dát obraz světa, protože nic takového jako obraz světa není možné, leč v podobě karikatury. A výsledek je tedy ten: světový názor je slovní agregát, agregát dvou slov, který je sice velmi frekventovaný, ale nemá žádné skutečné opodstatnění, je to... není to pojem, je to skrumáž jakýchsi konotací, které jsou konfúzní. Dokonce tedy – Němci používají vedle Weltanschauung také Weltbild, u nás to není obvyklé, mluvit o obrazu světa. Obojí je nonsens, je to vnitřně neintegrovaná myšlenka, intence tohoto termínu je konfúzní, je vnitřně rozporná. Nic takového jako světový názor neexistuje. Leda jako iluze, omyl, jako scestí, tedy nic takového jako pravý, správný názor neexistuje; na svět nelze mít žádný názor, na svět vcelku. Ani v tom smyslu, že myslíme jen interpretaci, pojetí. Nelze uzavřít svět do pojetí; ke světu náleží mnoho z toho, co umožňuje, abychom vůbec nějaké pojetí něčeho měli, co umožňuje, abychom my vůbec existovali, protože my existujeme jenom na světě, ne mimo – to je specialita lidská, každé zvíře existuje jen uprostřed světa, ve světě, ale člověk kromě toho, že je ve světě, je ještě také na světě – ale jenom ve vztahu ke světu věci jsou, my jsme – a také je možno něco vůbec mýnit, myslit, myšlenkově uchopit, interpretovat. Ale tímto způsobem myšlenkově uchopit svět nelze – nelze to vůbec, ale nejméně vědecky. Takže světový názor vůbec je termín, který je třeba považovat za neplatný, termín, který by se vůbec neměl vyskytovat, je to prakticky něco podobného jako kdybychom řekli čtyřhranný kruh, i když tam jsou přímo logické, pojmově logické rozpory, kdežto tady jde o konfuzi poněkud komplikovanější. Už to je neplatné; ale ovšem vědecký světový názor, to je absurdita dvojnásobná nebo spíš na druhou: sám světový názor je nemožný a vědecký je tím spíše nemožný, protože věda sama není schopna se ke světu jako k celku vztáhnout. Tak já bych tímhle skončil a teď si uděláme malou přestávku, potom budeme diskutovat.

(F) Nevím, jestli jsem dobře pochopil rozdíl mezi uchopením a míněním. Kladu si otázku, co tedy filosofie může dělat, zejména např. filosofie, která chce být ontologií. Musí mýnit svět vcelku. Vytvoří např. nějaký koncept, jako jsou třeba Leibnizovy monády. Co tím dělá?

Pojímá celý svět, míní celý svět. Ale celý svět vykládá. Toho tedy je schopna, ve víře, že je jeden, že to je celek.

LvH: No tak, jestli mohu hned. Když Leibniz vykládá o monádách, tak vykládá o monádách, a když mluví o monádě monád, tak mluví o monádě monád, ale nikdy tam nemá všechno. Čili on i tím, jak mluví o monádě, tak uchopuje, tj. pojmově uchopuje monádu, a přes toto uchopení míří k celku. Ale ten svět vcelku neuchopuje. To je rozdíl mezi uchopením a míněním. Když jde jenom o mínění, tak k něčemu mířím, ale nemám to v hrsti, kdežto uchopení něčeho je, když to vymezím. Pojmově to vymezím. Tenhle rozdíl tam zůstává, když Leibniz mluví o monádách a jak se vnitřně vyčeňují, o prestabilizované harmonii atd., tak mluví o tom, o čem mluví, tj. ne o světě vůbec, nýbrž např. o prestabilizované harmonii, a míní v pozadí svět. O těch konkrétnostech hovoří ve vztahu k celku, ale ten celek jenom míní, ten celek neuchopuje. Takže mně se zdá, že ten rozdíl je možno zachovat i po téhle stránce. Ještě jednu poznámku mám k tomu, co může filosofie dělat, zejména když je ontologií: to jsem třeba neřekl, že neexistuje ontologie světa, není možná ontologie světa. Protože svět není jsoucno, svět jako celek není jsoucnem. (Nýbrž...?) Jakmile řeknu nýbrž, tak lze jen: je nejsoucno. Nic nemohu vyslovit, protože jinak bych z toho hned udělal jsoucno.

(Ja) Mně to moc neříká, že filosof míní svět vcelku, to se dá krásně říci a může to být i prázdná fráze, já aspoň to nemám ničím zaplněno, pro mne to je prázdné. Kdyby to šlo, chtěla bych na konkrétním případě ukázat, čím se to tedy liší.

LvH: No tak, když přijde fyzik a bude jednat o barvách, tak především – nebude asi tak filosoficky vzdělán, aby to takto řekl, ale v zásadě to bude dělat – že prohlásí, že barva není leč sekundární vlastnost, sekundární kvalita, že primární jsou pouze vlnové délky nebo frekvence, a bude říkat: to, co se nám jeví jako modrá, tak to jsou frekvence tyhle, a co se nám jeví jako žlutá atd. – čili to převede na svou teorii světlených vln a na šíření a eventuálně si k tomu vezme, když nebude chtít jen utéci od věci, na pomoc fyziologa a s ním bude pracovat na tom, jak určité buňky na sítnici reagují na různé vlnové délky a jak to, že vůbec vidíme jakoby v barvách a v kolika barvách, a srovnávat, jak včely těch barev rozeznávají méně a jiní živočichové třeba vůbec žádné atd. To je, co s tím bude dělat přírodovědec, konkrétně fyzik, ještě eventuálně ve spolupráci s fyziologem atd., psychologem apod. No a co bude dělat filosof? Ten, pro něho není rozhodující tohle, i když samozřejmě vezme v úvahu, že to tak nějak je nebo že to nějak s těmi vlnovými délkami má co dělat. Jenže pro filosofa má rozhodující význam něco jiného. Filosof ví, že člověk vnímá svět barevně, že barvy vnímá jako něco, co ho vnitřně ladí, naladí. Jinak ho vnitřně naladí zelená barva, jinakým způsobem modrá – což by zase ještě mohla být záležitost psychologa, že? Ale filosof se bude tázat, jak to, že se jeví svět barevně? Jaký to má význam, smysl – že se jeví barevně? To přece není náhoda. Proč člověk rozeznává tolik barev? Jsou ve světě – Portmann třeba ukazuje, jak ve světě živých tvorů jsou třeba barvy, pozoruhodná barevnost a barevné kresby na křídlech motýlů nebo barevnost květin, a to i tam, kde ty květiny navzájem barvy nerozeznávají, ti motýli nemají schopnost barevného rozlišování, ti na sebe reagují čichově, a

přesto jsou barevně krásní. Proč tomu tak je? Už je tady vidět: na jedné straně se ukazuje, že jsou věci barevné, a na druhé straně, že ta barevnost tady není sama pro sebe, dokonce se zdá, jako by byla připravena pro člověka. Jaké místo tady má člověk, že kvůli němu by věci byly barevné? Proč je vůbec krása, která patří k barevnosti a barevnost patří ke kráse, proč je vůbec krása ve světě přítomna, když se nezdá, že by tu byl kromě člověka někdo, kdo by na tu krásu reagoval? A už jsme u toho: jaké místo barevnosti ve světě tu lze předpokládat? A v tu ránu, jak v tomto kontextu takto postavíme otázku, tak je to docela něco jiného, než aby nám odpovědí na to mohlo být, že to jsou různé vlnové délky. Tím se přece vůbec nevysvětluje, to jest nevrhá světlo na fenomén barevnosti, tím se jen redukuje barevnost. Kde se bere vůbec barevnost? Jak je to možné, že věci barevně ladí? Už tady je vidět, že zabývat se filosoficky barvami znamená něco docela odlišného než se zabývat fyziologií barev nebo fyzikální podstatou barevnosti. Já nevím, je to trochu zjevnější?

(Ja) No, rozhodně to je obohacení o subjekt.

LvH: No, obohacené... To není jenom tady, všude tam, kde pracuje filosofie, musí počítat s tím, že to je ona, která tady pracuje, a že je tedy jakousi aktivitou lidského ducha, tam vždycky člověk u toho je, patří k tomu. Vztah k celku znamená také vztah k subjektu, který náleží k celku (a ne jenom tento jediný subjekt, nýbrž všechny subjekty). Vždycky to je... a to není jenom tak, že by se filosofie nějak nořila do té subjektivity, naopak, ona tu subjektivitu chce vidět v kontextu celého světa. Není to tak, že by se – třeba jako psychologie – jenom omezovala na to, jak se jeví určitá vlnová délka našemu zraku, nýbrž ona chce i to, jak se to jeví zraku, dát do kontextu širšího. Většinou to není tak... ten vztah k celku neznámá, že se to nutně musí hned provést až úplně k tomu celku světa, jde o to, že to překračuje hranice, že to jde vždycky dál, za dalšími kontexty. Filosofický počin spočívá vždycky v tom, že to vykračuje z mezí daných pouhým tématem. Vždycky je tam nějaká ta transgrese (transcendence nemá cenu říkat, protože nikde není řečeno, že to je nutně směrem výš), překročení mezí, překročení hranic tématu, k tomu širšímu kontextu. A perspektivně samozřejmě i to širší téma, ten širší kontext má nějaké své meze, které ta filosofie zase – když nastane ta potřeba – překročí. A tímhle se posléze dostává až k tomu celku.

(F) Musím se trochu vrátit... Já jsem se skutečně domníval, že třeba presokratikové hledali nějaké základní kameny světa, a našli nějaké základní kategorie, kterými uchopili všechno, nic nebylo mimo, všechno z nich bylo postaveno – čili měli všechno v rukou. To je uchopení, po mém soudu, to není mínění světa.

LvH: Jo, jenomže – tady záleží na tom, co to je to „všechno“. Když to „všechno“ dostatečně redukuje, tak nám zbudou jen ty atomy a prázdno. A to je pak „všechno“. No ano, to je pravda, ale je tomu tak proto, že jsme redukovali právě to „všechno“. To tak zvané „všechno“ je tu intencionální předmět, ale ne skutečnost. Vztah k celku, to je vztah ke skutečnému celku, nikoliv k „celku“, který si já konstruuji. A tohleto filosofie zaměňovala. Čili tady to je vztah k jakémusi konstruovanému „celku“, který se tváří jako vztah ke skutečnému celku.

Veškerá skutečnost, to je jen atomy a prázdno. Tím pádem jsem celou skutečnost redukoval na atomy a prázdno a myslím si, že to je vše, že to je „všechno“.

(F) Vtáhnu tam i sebe ovšem...

LvH: I já jsem jen atomy a prázdno čili já nejsem. Já jsem jen zdání, ve skutečnosti jen atomy a prázdno. Jistě. No ale to myšlenkově sice patří do filosofie, ale je to strašně nefilosofické, je to odpadnutí od filosofie.

(F) Ale pak je odpadnutím tedy i nalezení jakékoli lepší kategorie, než je atomy a prázdno.

LvH: Ano, vždycky je to odpadnutí. Poněvadž – to zase musíte vzít v úvahu, že to je jenom jedna interpretace. Samozřejmě, že ve všech učebnicích filosofie najdete pohromadě i filosofy, kteří z tohoto hlediska nejsou žádní filosofové. Když Thalés řekne, že všechno je voda, no tak to není nic filosofického. To nepatří do dějin filosofie, podle mne. Tam patří něco docela jiného. To je třeba teprve ukázat. Protože říci, že všechno je voda – představte si, že by dnes někdo řekl, že všechno je dřevo, nebo že všechno je čaj – nebo takovou nějakou hloupost, no tak snad to bude nějaký zen, ale to přece není filosofie. Nebo když někdo řekne, že všechno je špinavost. Copak to je nějaká filosofie? Ta filosofičnost je v něčem docela jiném. To je nepodařený pokus o uchopení světa. Nepodařený dvojím způsobem: především to je strašlivá redukce takové bohatosti na vodu. Za druhé, že to je vůbec pokus, jak uchopit svět. V tom smyslu první filosofickou myšlenkou je idea Pýthagory, který řekl, že filosofie je láskou k moudrosti, kterou člověk nemá, kterou mají jen bohové.

(F) Takže v tomto světle je prostě model události a model subjektu ne pokusem o uchopení světa jako celku...

LvH: Jistě ne svět, nýbrž je to pokus o uchopení události a o uchopení subjektu.

(F) Ta událost je však základním kamenem světa. Svět, to jsou události...

LvH: Dobře. Tento základní kámen má být uchopen. Nikde však není řečeno, že uchopím svět, když jsem uchopil základní kámen.

(F) Není-li na světě nic než ty základní kameny, to znamená události, z kterých jsou pak superudálosti atd., no tak...

LvH: To už je falešná formulace: „není-li nic jiného na světě“. Co to je „na světě“?

(F) Ve světě. Není-li svět ničím jiným než...

LvH: No jo, není-li! Ale kdo to říká? Není-li budova Národního muzea nic než základní kámen...? nebo základními kameny? než kameny – dobrá, než vůbec kamen?

(Ja) Jako když si představíš obraz jako mozaiku – tedy nic než ty malé kousky kaménků. Je to třeba naprosto stejné, ale přesto nemůžeš říci, že to není nic jiného...

LvH: To je právě ta redukce, která je vlastně nefilosofická. Ta místo aby se celou svou koncepcí, celým svým systémem, celou výstavbou svých myšlenek chtěla vztáhnout k

univerzu, k celku světa, tak místo toho ten celek světa suspenduje na něco, co si definuje. To je však právě nefilosofické – ovšem v případě, že filosofii chápeme jako vztahování k celku. Místo aby se vztáhla k celku, tak se od celku naopak odtáhne, celek zavrhně, zlikviduje.

(Ja) Ty jsi říkal, že celek neexistuje, nebo jednota světa, mluvilo se o jednotě...

LvH: Neexistuje – slovo existuje, s tím opatrnost...

(Ja) No, jistě, jistě ...

LvH: Že to není jsoucno, to jsem říkal.

(Ja) No, nejenom že to není jsoucno, možná že jsi neříkal, že existuje nebo neexistuje, ale ještě jinak...

LvH: No třeba, je, nebo je dáno – já nevím. No a kdy jsem o tom něco říkal? Já teď nevím.

(Ja) Ne dnes, ale mnohokrát. Mluvilo se o tom, že by musel být někdo, kdo by tu jednotu garantoval. Takže: jak se může filosofie vztahovat...

LvH: Jano, promiň, a nezapomeň otázku. Tak když je to takhle, tak to já jsem o tom říkal, že když bychom svět charakterizovali jako souhrn všeho jsoucího, tak že to nemůže platit, protože tento souhrn by musel někdo provést, že nestačí, aby tu bylo jsoucí a už *eo ipso* by svět byl souhrnem. Ten souhrn někdo musí provést. Proč by nebylo každé jsoucno samo pro sebe? Takhle jsem to mínil. Čili nelze definovat svět jako souhrn.

(Ja) No, takže ten souhrn nikdo neprovedl. Filosofie, když něco vykládá, tak to vztahuje k celku světa, míní celý svět. Tak co tedy míní? Neví, protože nikdy nemůže říci, co to je. Jak může vědět, co je to celek světa? Neví. Tak k čemu se vztahuje nebo k čemu vztahuje své téma? Prostě někam, taková intence do prázdna.

LvH: No, tak asi. Je to ovšem otázka, zda je to do prázdna, ale v každém případě je to intence, která nemíří k předmětu, nýbrž je otevřena vůči něčemu, co očekává. A to je nezbytná záležitost, poněvadž ke světu – to má samozřejmě ještě vyšší roviny, ta nejprimitivnější rovina je v tom, že svět není dán, svět je to, co bylo před miliardami let, těmi asi 17 nebo 18 miliardami let (od velkého třesku), nebo možná přes 20 to je, už si to nevzpomínám přesně, to všechno také patří ke světu, kdoví ostatně, ne-li ještě něco předtím, ale přinejmenším od té doby, a já nevím. Kolik ještě miliard let má před sebou, a to všechno také patří ke světu. A když se vztáhnou ke světu, tak se musím vztáhnout nejenom k tomu, jak je to teď, nýbrž k tomu, že vůbec nejsem schopen se v tom okamžiku orientovat, vůbec to postřehnout, jak je to teď, ale i kdybych byl schopen zaregistrovat celý ten průřez jediným okamžikem, mít to před sebou, zvládnout, uchopit, no tak to není svět. Svět je také to, co bylo a už není, a také to bude, ale ještě není. A tedy vztáhnout se k světu jako k celku znamená také otevřenost vůči tomu, to už ještě není. Už například jenom tohle. Když se vztahuji ke světu jako k celku, vztahuji se zejména také k tomu, k čemu ten svět jde, k čemu míří, k čemu spěje – a to já nevím. A protože já jsem součástí toho světa, musím být stále připraven být

otevřen k tomu, se v rámci toho světa vztahovat ke světu tak, abych se vztáhl také k tomu, k čemu se vztahuje ten svět, tj. k jeho budoucnosti.

(Ja) No, to je mi jasné. Ale mně se nelíbí to slovo „mínit“, protože my jsme o mínění mluvili, jako že míním nějaký – intencionální předmět. Jestliže míním pojem či pojmem, tak to mínění je zaměřeno do jednoho bodu, prostě míním „něco“. Jak mohu mínit svět? Tam přece není otevřenost, u toho mínění. Jestliže něco míním, jako svět v celku, tak v tom nevidím žádnou otevřenost, mně se to slovo prostě nelíbí.

LvH: No, já jsem zároveň – pokud jsme si něco naznačovali o nepředmětném mínění – řekl, že jediná perspektiva myšlení je v tom, že zrevidujeme dosavadní omezené pojmové myšlení, které spočívá v tom, že užívá pojmů k tomu, aby soustředilo předmětné intence k jednomu intencionálnímu předmětu, a že něco podobného se musíme naučit dělat s nepředmětnými intencemi. Podobně jako předmětné intence bylo potřeba nějak zorganizovat, a k tomu cíli slouží právě pojem, takže tady malá oprava: nikdy nemíním pojem, leč když je tématem pojem, ale pomocí pojmu míním intencionální předmět. Tak já nějakým způsobem musím také zorganizovat ty nepředmětné intence, aby mi to tak neutíkalo. Ale jak, to je otázka. Mně se zdá, že v zásadě to je pouze terminologický problém, budu-li říkat pojmům, které budou organizovat nepředmětné intence, jinak, anebo také „pojmy“. To je otázka terminologická, jak to nazveme. Ale že vedle – pokud bych to nazval stejně – tedy mám za to, že je potřeba vedle pojmů dosud vypracovaných, které soustřeďovaly předmětné intence na intencionální předmět, je zapotřebí podobným způsobem soustředit nepředmětné intence pomocí jiných „pojmů“, jinak strukturovaných a jinak fungujících pojmů, tak, abych mohl dost přesně a náročně pracovat také s těmi nepředmětnými intencemi. No a potom se to ovšem ukáže jako daleko schůdnější, potom budu skutečně schopen se myšlenkově vztáhnout, tj. mínit – nejenom tak konfuzně, nepřesně a prolínavě, ale skutečně přesně mínit třeba celek světa. Teď to nejde proto, poněvadž jsme schopni pracovat jenom s těmi pojmy, které soustřeďují ty předmětné intence. To znamená, jakmile bychom chtěli přesně mínit těmito pojmy svět vcelku, tak z něho děláme jsoucno, protože to děláme za pomoci pojmů pracujících jen s předmětnými intencemi. My se musíme naučit myslet jinak; protože svět vcelku není jsoucno, tak my jej můžeme legitimně mínit pouze nepředmětnými intencemi, a tam si právě musíme udělat trochu pořádek, nový pořádek. To ovšem je práce na celé věky.

(MK) To je jen taková drobnost. S tím vědeckým experimentem, jak takový experiment funguje. Když se ten experiment podniká, tak se ukazuje, co dělá ta věda, že? Ale – tam jsem tomu přesně nerozuměla ... protože tys tam potom ještě vysvětloval, že když...

LvH: No, já jsem měl na mysli to, proč se dělá experiment: protože nevím, jak dopadne.

(MK) Ano, to je přesně to, co jsem myslila, tam mám tu nejasnost.

LvH: Kdybych věděl, jak to dopadne, tak ten experiment nemusíme dělat (leda propedeuticky, abych někomu, např. studentům, demonstroval něco, co už je jinak známo). To znamená, že vždycky, když věda pracuje jako věda, a nejenom třídí hotové poznatky,

když skutečně poznává, zjišťuje něco, co ještě nevěděla, tak vlastně dělá něco, o čem neví, jak to dopadne. To znamená, že neví přesně, co dělá. Mně nešlo o to, zpochybňovat vědu, nýbrž ukázat, že ta iluze, ta víra ve vědu, ta víra, že ta věda je to jediné spolehlivé, co tady máme, je dost bez základu. Protože – jistě, má to své problémy. My víme, že ta věda toho poznala strašnou spoustu, takže to je jenom řečnická otázka, může-li vůbec něco poznat. Fakt je, že na otázku, může-li něco podstatně nebo definitivně poznat, tak nemůže, jistě. Poznává toho strašnou řadu, jenomže je otázka, zda to dobře interpretuje – ona něco pozná a v tom poznání je vždycky kus něčeho pravdivého a něco nepravdivého a mylného – protože ona nedává pozor na to, jak je v tom sama účastná, tak spoustu věcí, které sama připravila a sama vytváří, přisuzuje tomu předmětu, o který má zájem a kterým se zabývá. A v tom je tedy ta misinterpretace vědy. No ale nepochybně ona toho pozná dost, ale je tam zároveň spousta omylů. Že by věda byla naprostým a jediným dokonce základem, nač bychom se mohli spolehnout, to je naprostá iluze. Právě z tohoto důvodu, z podstaty věci. A ovšem věda zároveň – když si pomyslíme, že vědec provede nějaký experiment, a teď čeká, co to udělá, a teď samozřejmě předpokládá, že když ten výsledek – příklad: Michelson-Morleyův klasický křížový pokus. Představa byla, že světlo je vlnění, že má konstantní vysokou rychlost, a teď vznikl problém – jo, a že je vlněním světového éteru. A vznikl problém: když se nějaké těleso pohybuje velkou rychlostí, tak zůstává-li ten éter bez pohybu stát, takže to těleso se pohybuje éterem, aniž by došlo k jakémukoli tření, anebo zda je ten světový éter tím rychlým pohybem více nebo méně strhován. To bylo velmi důležité pro rozhodnutí, pokud strhuje, tak by to mělo znamenat změnu rychlosti světla, protože to světlo se šíří jako vlna tohoto světového éteru. Pokud je ten éter strhován, musel by existovat jakýsi rozdíl mezi rychlostí světla pohybujícího se ve směru strhování éteru a mezi rychlostí světla, které se pohybuje proti směru strhovaného éteru. Michelson a Morley provedli proto ten zcela fantastický pokus, že na vrstvu rtuti umístili velkou mramorovou desku tak, aby bylo deskou možno bez nejmenších otřesů otáčet. Tam na té desce umístili na jedné straně – já to znázorním (nenahráváno)...

(F) Jak je to vlastně s tou vírou, která je společná vědě i filosofii? Jestliže vznikla historicky, asi, tím, že se věřilo, že svět byl stvořen nějakým rozumem, který je konec konců podobný, podobně ustrojený jako lidský.

LvH: No tak tohle není na počátku ve filosofii. Tam nikde se na počátku nepředpokládá, nikde nemáme doloženo, že filosofové považují svět za něco stvořeného, tím méně stvořeného nějakou rozumnou bytostí.

(F) No tak na počátku ne, ale – ujalo se to, že?

LvH: Ale to je právě vliv židovství a křesťanství.

(F) No ale jakmile tenhle předpoklad padá, tak padá i ta víra, že?

LvH: Ne, ne. U Hérakleita čteme, že *logos* vládne všemu. A tam nikde není předpoklad, že to je nějaký bůh nebo že to je božský *logos*, u boha nebo něco takového. *Logos* vládne všemu.

(F) Ale ten *logos* je nějakým způsobem našemu, lidskému rozumu blízký, je příbuzné podstaty. Jak se vykládá ta možnost rozumět?

LvH: No dobře, ale to je proto, že my se mu podrobujeme. Ale nejsme to my, kteří zakládáme ten *logos*, nýbrž *logos* zakládá naše myšlení.

(F) No a to je víra, klasicky.

LvH: Ano, ale je to víra, která nesouvisí se židovskou a křesťanskou tradicí, a tedy také nepadá.

(F) Ale přesto je to víra, je možno si představovat, myslit si, že to tak není...

LvH: Jistě, ale pak padá věda.

(F) Nevím, proč by pak padala nutně věda...

LvH: Jak by jinak mohla pracovat? Věda prostě pak neví, jak dál. Věda vůbec nemůže bez toho předpokladu vzniknout, není důvodu, jak dávat různé jevy dohromady. Pak jsou jenom jednotlivé poznatky, které někdy si odporují, jindy jsou si podobné... prostě věda by potom vypadala jako Čelakovského přísloví (mudrosloví): na jedné straně tam jsou přísloví, která jsou s jinými v rozporu. A vždycky se každé to přísloví hodí na nějakou situaci, ale na jinou se nehodí. Když se vezme jedno přísloví a druhé přísloví, tak jsou tam rozpory. Nebudu to rozvádět, viz Saturnin, jak s tím bohatě pracuje, kdyby hasiči se řídili příslovím, nehas, co tě nepálí, atd.

(F) Tady je jiná věc, to je taky spojeno s otázkou poznatelnosti. Poznatelnost světa, to je také víra. Ale někdo může naopak mít za to, že svět je zásadně nepoznatelný.

LvH: Jistě, ale na tom pak nemůže založit vědu.

(F) No a pak přijde někdo třetí, a řekne, že něco je poznatelné a něco ne...

(konec 2. strany)

... je docela možné, že něco lze rozumem proniknout a něco nelze.²

LvH: No ano, na tom také nelze postavit vědu. Protože nikde není zaručeno, že to, co poznat lze, lze vydělit natolik a že to tak hraje krásně, abych se mohl obejít bez toho, co poznat nelze. Prostě kousek lze, kousek nelze – tak to máme jenom taková *disiecta membra*, jenom jednotlivé znalosti, poznatky, jednotlivé zkušenosti, ale nedává to nikdy dohromady nic podobného vědě.

(F) Vědy samy jsou ovšem taky *disiecta membra*, rozložené ve speciální vědy.

LvH: Jistě, ale každá tvoří jakýsi vnitřně logicky skloubený celek, který nepřipustí, aby v něm byly rozpory, tedy nepřipustí to trvale. Někdy se s tím dočasně musí smířit, protože neví, jak dál. Ale pořád to je jako osten v těle.

² Diskutujícím je Jan Kozlík (podle dochovaného audiozáznamu poslední strany). – Pozn. red.

(F) Tak to bych mohl říci: tady lze věřit v poznatelnost, svět je poznatelný, protože je rozumný, a tím rozumu přístupný, kdežto tam, kde jde o ten celek, tak tam to není možné. Kde jde o celek světa, tak to není přístupné... Může to tak být... Tam je zásadní nepoznatelnost, protože to nebylo stvořeno tak, aby to odpovídalo logickým základům myšlení...

LvH: Mně tam vadí některé věci... zas už tam máš stvoření...

(F) No, to je chyba. Tak: není uspořádán tak, aby...

LvH: No, mně se zdá, že tohleto je cizí tomu filosofickému přístupu. Nepochybně jsou filosofové nové doby, kteří se pokoušeli vykašlat na to, jak to opravdu je, a veškerý důraz položili na to, jaký si my děláme obraz o světě, a ten že má být takový a takový atd. V podstatě pozitivismus je takovým pokusem o vybudování vědění jednotného, uceleného, přičemž se naprosto vykašleme na to, jak to je ve skutečnosti, protože jak to je ve skutečnosti, to vposledu nemůžeme vědět. Ale to je vlastně a filosofie. K filosofii patří spíš opak, tj. *logos* vládne všemu, ale my ho nikdy úplně nemůžeme proniknout. Můžeme se o to snažit, ale *logos* je vždycky daleko víc, než my můžeme nahlédnout. To je filosofické. Tj. je možné, že v našem poznání jsou všelijaké mezery, rozpory, konfúze atd., ale to vůbec neznamená, že ten svět je sám plný konfúzí. Přinejmenším pro starou řeckou filosofii tohle bylo nemyslitelné, právě proto, že svět byl *kosmos*, tj. byl uspořádaný, krásný atd. To je čistě naše lidská záležitost, lidská omezenost, že my to nemůžeme nahlédnout, jak to je. Ta poznatelnost tam nehraje roli v tom smyslu, že ten svět je takový, že není docela poznatelný, nýbrž není zcela poznatelný anebo spíš poznán, protože my jsme blbí. U takového Vaihingerů kupříkladu, tam to je tak, že ten svět je tak cizí a nesmyslný, blbý, že my si musíme vytvořit představu „als ob“, abychom vůbec nějak – což je zkušenost dost moderní, ale... no když chceme interpretovat jednání nějakých orgánů, tak to většinou také děláme jen proto, abychom se nezbláznili z toho naprosto nesmyslného počínání. Musíme do toho zavést, vtělit interpretaci něco rozumu. Jsme si vědomi, že to je čistě něco *ad usum delphini*, jen kvůli nám, abychom tomu sami dali nějaký tvar, přičemž tomu nedáváme takovou víru, abychom byli jednoznačně přesvědčeni, že tomu tak opravdu je. Jenom se v tom chceme trochu vyznat. Tak něco podobného aplikuje celosvětově ten Vaihinger. No ale to je opravdu moderní záležitost a je opravdu krok od filosofie zpět nebo stranou. Filosofie původně počítá s tím, že svět je *kosmos*, že mu vládne *logos*, a že i když my nejsme schopni to všechno nahlédnout a poznat, no tak že ta krása a logičnost toho světa je nepochybná. Námitky se objevily v době sofistů, je známá věc, ty krajní teze (Gorgiovy): nic není; kdyby něco bylo, nemohli bychom to poznat; kdybychom to mohli poznat, nemohli bychom to nikomu sdělit. Taková krajní skepse nebo přímo nihilismus. Ale to není filosofie, to je něco, co parazituje na filosofii. Když někdo tvrdí, že nic není, tak je to jenom opozice vůči tomu, když někdo říká, že jsoucí jest. Prostě to není nic, s čím by se mohlo něco podniknout. Podobně všechno další. Prostě to není filosofie, to je odpaděk. Filosofie začala tím, že řekla, že jsoucno jest. Aristotelés chápe pravdivý soud jako ten, který říká, že jsoucí jest a nejsoucí není. To je nejzákladnější věc...

(F) No, v logičnost světa třeba lze věřit, ale tak, že můžeme předpokládat nějaké vrstvy, že je také nějaká logičnost ve vyšší vrstvě, která není přístupná...

LvH: Ano, jistě. To je vlastně princip filosofie. Pýthagorás říká, že filosofie znamená lásku k moudrosti, přičemž ta moudrost je vyhražena bohům a není k dosažení člověku, který po ní může jenom toužit, – tak to je přesně opsání toho, cos nyní řekl, jenomže tím filosofickým spárem či základním rysem je to, že nezavírá tu možnost toho nějakého přiblížení člověka k té moudrosti nebo moudrosti k tomu člověku. Nezavírá to tak, že by to bylo od sebe nepřekonatelně a definitivně odseknuto. Člověk vždycky má jakousi naději, že ta moudrost ho osloví nebo že on něco najde, když se tomu bude věnovat, dá si na tom záležet atd. Ale že ten *logos* světa je něčím víc než ten náš lidský *logos*, než *logos* našeho myšlení, to zajisté náleží k podstatě filosofie. A proto také je to víra, že *logos* vládne všemu. Je to filosofická víra. Ovšem v naprosto jiném smyslu, než jak mluvíme o víře v židovské a křesťanské tradici. Tady je slovo jedno, ale obsah má pokaždé jiný. Mohli bychom snad lépe říci, že to je přesvědčení nebo že to je předsudek třeba, to už je ovšem pejorativní, je to věřivost než víra ve smyslu životní orientace. Je to zkrátka určitý předpoklad, hypotéza nebo něco takového.

(E) Něco platí pro každého tvůrčího člověka, vzpomeňme na básníka, spisovatele – zabere se sám do sebe, a dokud to nenapíše tak, jak si to představuje, tak na tom pracuje, dokud to nevyjde...

LvH: Ano. Pravda je ovšem, že umění nepracuje s reflexí; dokonce v řadě případů ta reflexe je na škodu, je něčím rušivým. Ale když si něco říká věda a vědění, tak je dost zahanbující, když tam jsou rozsáhlé oblasti, kde něco dělá, a neví o tom, neví vlastně, co dělá. To pak jaké je to vědění? Ten rozdíl je v tom, že tady profesionálně člověk selhává, kdežto ten umělec profesionálně nesehává, když přesně neví, jak a co dělá, a je upřen jen k cíli, k výtvaru. Tomu jde o něco jiného, namaluje třeba vynikající obraz.

(E) Ale oba vypovídají o světě, oba si myslí, že vypovídají o světě, a chtějí o světě vypovídat, v dobré víře.

LvH: To si snad mohou myslet. Já tedy nevím, jestli si třeba malíř myslí, když namaluje obraz, že vypovídá o světě jako celku.

(E) Jako celku ne, to jistě ne.

LvH: Ano, jistě o krajině, o tváři, o zátiší nějakém, to ano, ale ne o celku. To myslím, že tahle aspirace u umělců není. A pokud tam přece jenom je, tak je zavlečená odjinud, není to umění vlastní.

(F) Ta vědecká víra je třeba vidět na tom, jestli se nepletu, že vytváří zákony, čili věří, že se svět podle těch zákonů pohybuje, že se jimi řídí. Na rozdíl od filosofa asi, který si takhle logičnost světa představovat nemůže. Tam je to troufalejší.

LvH: Já nevím, zdali jsem dobře porozuměl a zda se trefím. Věda se pokouší formulovat zákony, to je nepochybné. Ale jestliže se jí zdaří nějaký takový zákon formulovat a postihně

tím skutečnou zákonitost, tak nevím, co by na tom bylo troufalého, a navíc: filosofie to přece musí respektovat. Filosofie samozřejmě bude zkoumat, co z té tzv. či předpokládané „zákonitosti“ padá na vrub skutečné – nebo lépe: co z toho formulovaného zákona spadá na vrub skutečné zákonitosti a co spadá na vrub nějaké preselekci, která je důsledkem přístupu určitého vědce nebo celé vědecké disciplíny. Když se vyloučí řada případů, které nevyhovují, tak potom se formuluje zákon, ačkoliv neodpovídá žádné skutečné zákonitosti. Ten zákon je formulován na základě případů, které byly vybrány tak, aby tam ten zákon platil. Filosofie možná bude chtít tohle kontrolovat, ale zejména bude filosofii zajímat, co to vlastně „zákonitost“ je. Každá formulace zákona předpokládá, že tady nějaká takříkajíc „objektivní“ zákonitost existuje. To jsou všechno ovšem ty nepřesné termíny, jichž užívá věda, ale na chvíli je přijmeme. A filosofie se bude tázat, co to vlastně je, ta zákonitost. Je tady nějaká zákonitost v tom smyslu, že by platil nějaký zákon – ještě před jakoukoliv formulací –, který by byl „uložen“ planetám třeba, jak mají běžet kolem Slunce? Když Newton a další to po něm ještě opravovali, přišli s tím, jak se pohybují planety kolem Slunce, tak se pokoušeli matematicky vyjádřit, tj. formulovat něco, co, jak předpokládali – vládne těm pohybům planet. No a teď se bude filosofie ptát: je tady skutečně něco, co jakoby vládne těm pohybům? Ale nemyslím si, že by filosofie musela nutně považovat za troufalost vůbec nějaké zákony formulovat. Gravitační zákon nepochybně platí a filosofie nemá zajisté důvod, proč by o něm pochybovala.

(F) Já myslím, že její víra v logičnost musí být založena nějakou zákonitostí nebo něčím nad tím, co jsou jednotlivé zákony pro vědu. Jí stačí, že svět je podřízen, že mu vládou nějaké zákony, které objeví. A tím se vyčerpává její víra, to jí stačí.

LvH: Vědě? Nebo filosofii?

(F) Vědě. Kdežto filosofii to nemůže stačit, protože ví, že ty zákony... nemůže snad být *logos*, který všemu vládne, inkarnovaný v několik zákonů, které by platily.

LvH: No tak... Einstein se poslední leta svého života zabýval tou unitární teorií, tím marným pokusem sjednotit ty tři zákony základní, gravitaci, elektromagnetismus a – teď nevím to třetí, do jedné formule. A to na základě jistého předsudku, který je filosoficky vadný, že totiž ta jednota světa je založena v tom, co lze matematicky postihnout, tj. v nějakých těch vnějších strukturách. V tom že je založena jednota světa. A tu když vystihneme, tj. najdeme tu správnou formuli, tak jsme vystihli vlastně podstatu světa. No tak to je filosoficky vadné, ale je to odpadek z filosofie. To není žádná vědecká záležitost, to je jakási pafilosofie, nebo jak by se to nazvalo. A ta v tom také byla, pramení v Machovi, jehož byl Einstein posluchačem. No ale to je určitý pafilosofický zlovyk, že si to věda takhle před sebe klade; ona přece nemusí. Já si nemyslím, že by věda nezbytně musela vidět svůj poslední cíl ve formulaci zákonů. Třeba Masaryk v *Konkrétné logice* i jinde ukazuje, že věda je při práci při řešení konkrétních úkolů v konkrétních situacích, že všechna ta výstavba vědeckého systému je jenom prostředkem k tomu, aby ta věda mohla určité své znalosti uplatňovat v konkrétních situacích a pro konkrétní potřeby člověka. To jest: teoretická chemie, poznatky o tom, v

jakých poměrech se slučují prvky a jaké různé molekuly mohou vytvářet a takové věci, to je taková domácí kuchyně chemie, která... do které nikomu nic není, kromě chemikům. Ale chemie je důležitá ne proto, jak si doma kuchtí, ale jaké pokrmy nám podává na stůl, nebo společnosti. Čili ta vlastní vědeckost chemika se ukazuje, když před něho dají údajně nalezené staré rukopisy, a on má zjistit, jsou-li pravé, nebo falešné, z chemického hlediska. To je věda, a ne, co vykládá o molekulách atd. A podobně jiné vědy: jazykověda, nějaká srovnávací jazykověda nebo nějaká etnografie. Ta teoretická výstavba, to je jenom pomůcka. Vlastní vědeckost vědy se ukáže, když etnograf dostane Rukopis královédvorský, a teď má říci, jestli to odpovídá, nebo neodpovídá těm znalostem, které máme z té doby, na kterou ten rukopis údajně poukazuje. A tak dále. Čili to je jenom určitá možná koncepce vědy, že jejím cílem jsou zákony, koncepce, kterou řada vědců nepřijímá a odmítá. Teorie marxistická je ovšem tohoto typu; ve skutečnosti je ovšem popravdě možno najít jen málo vědců, kteří by tohleto říkali. Třeba Popper, to je člověk hodně pozitivisticky ovlivněný, ale není to žádný ryzí logický pozitivista, a má takovou pozoruhodnou teorii o tom, že ve vědě je daleko důležitější falzifikace než verifikace, tj. prokázání omylů než prokázání pravdivosti, a s tím dost všude proniká. Ale... už jenom tahleta základní teze ukazuje, že mu nejde o – a to je velká teorie vědy – že mu nejde o ty zákonitosti, to právě relativizuje. Formulovat zákonitost znamená tvrdit, že něco je tak; a on za zvlášť důležitou stránku vědeckého zkoumání považuje falzifikaci, to jest nasadit všechny páky k tomu, aby se to vyvrátilo. Nikdy totiž není jasné, že nějaký formulovaný zákon je vskutku pravdivý. No ale když se jednou vyvrátí, tak je úplně a definitivně jasné, že je nepravdivý. Věda pak spočívá hlavně v tom vyvracení. Zrovna příklad toho, jak se na ty zákony tak moc nevěří. To je všechno jenom taková příprava, to jsou nástroje, připravené k použití. Ale nicméně jak to formulování zákonů, tak to jejich vyvracení počítá s tím, že se může spolehnout na logiku.

(Konec diskuse, 4. 10. 82)

01 Předmětem našeho zájmu, naším tématem jsou vztahy mezi trojím, totiž: vědou, názorem a světem. Neméně důležitou věcí je subjekt zájmu, přesněji povaha jeho (tj. našeho) přístupu. Pozvali jste mne, a proto tím čtvrtým přítomným, byť v tématu zamlčeným „předmětem“ či tématem bude filosofie, konkrétně její přístup.

02 Filosofie je reflexe. Otázka po vztahu vědy a světového názoru musí být podrobena přezkoumání a kritice: co vlastně děláme, když se takto tážeme?

03 První rovinou kritiky je přezkoumání slov a pojmů. Co tedy znamená především „světový názor“? Je to dost nešťastné slovo, ale možná, že to je dobře, protože za ním je ještě nešťastnější pojem.

04 Světový × nesvětový (např. lokální?) názor. O to však nejde, nýbrž o názor na svět. Co to je „názor“? Různé názory na svět jsou různé domněnky o světě. Světonázorová výchova: co

si kdo „má myslet“ o světě. Vědecký světový názor: obraz světa založený na vědě (resp. vědách, vědeckém poznání).

05 Friedrich Kaulbach (in: Ritter, *Historisches Wörterbuch der Philosophie: Anschauung*): Náhled ve filosofickém smyslu si jednak činí nárok na to, že nevidí na věci jen něco určitého (jednotlivého, vymezeného), nýbrž věc samu a vcelku; a na druhé straně chce být formou, jak se nám věci jeví, vyjevují. Je něco takového možné, když jde o svět?

06 Názor a názornost (*Anschauung – Anschaulichkeit*). Názorné vyučování: s názornými pomůckami. Lze vůbec názorně předvést svět? Můžeme předvést, ukázat svět jako celek, když o něm mluvíme? Může být názor na svět (ve smyslu smýšlení o světě) něčím názorným? Věda a nenázornost (model atomu např.). Jsou-li součástí světa skutečnosti nenázorné, jak může být názorný – svět jako celek?

07 Odhlédneme-li od názornosti: má věda přístup ke světu vcelku? Neexistuje věda jako taková, ale pouze rozmanité vědy. Každá tzv. speciální věda má svůj předmět zkoumání, a tím je nějaká část světa. Vědy si svět mezi sebe rozdělily. Proto nejsou schopny nám podat obraz žádného univerza, ale poskytují nám jen agregát obrazů různých částí, výseků či aspektů univerza, tedy dohromady jen multiverzum.

08 Slovní agregát „vědecký světový názor“ představuje několikanásobnou pojmovou konfúzi: věda nemá přístup ke světu v celku, a proto nemůže poskytnout žádný „světonázor“. Máme-li k dispozici nějaký světonázor, pak určitě není, protože nemůže být, vědecký. Navíc na svět nelze „nazírat“, o světě nelze mít „názornou představu“, protože ne každá skutečnost je názorná, tj. složkou světa jako celku jsou i nenázorné skutečnosti.

09 Tím jsme si omezili téma: půjde nám nyní o pojetí světa, které by svět mínilo jako celek, aniž by si ovšem dělalo nárok na názornost. Člověk se může vztahovat ke světu jako k celku rozmanitě, ale v pojetí tak může činit jen filosoficky nebo ideologicky (solisticky). Jaký je rozdíl mezi těmito dvěma možnostmi?

10 Ideologie je nemyslitelná bez filosofie, parazituje na ní, je jejím úpadkem a tím i protivníkem. Ideologické myšlení je charakterizováno rozporem mezi tím, čím je skutečně, a mezi tím, co si o sobě myslí, jak samo sebe chápe, resp. jako co navenek vystupuje, co předstírá. Příklad Feuerbach: v myšlence Boha se člověk vztahuje sám k sobě (ke své rodové podstatě), ale vztahuje se k sobě jako k nějakému předmětu, tedy jako k ne-sobě.

11 Ideologické pojetí světa se sice tedy tváří jako pojetí světa, ale ve skutečnosti je hluboce spjata a svázána s něčím docela jiným (např. s třídními pozicemi). Jak je to možné? Předmětné a nepředmětné intence (konotace) myšlení. Ideologie a mytické myšlení. Vynález pojmového myšlení. Tradice „předmětného myšlení“.

12 Ideologické myšlení je vázáno na falešnou, mylnou reflexi. Pokud je prostředkem manipulace, pak se s příslušným omylem fakticky počítá, eventuálně i předem. (Výklad Platónův o státní ideologické cenzuře.) Podvázanost reflexe. Filosofie je naproti tomu spjata s

neustávajícím reflektováním všeho myšlenkového podnikání, tedy včetně samotných reflexí. Reflexí falešné reflexe je odhalována její falešnost.

13 Omezenost kritiky ideologií na základě (prostřednictvím) předmětné myšlenkové tradice (ať filosofické nebo vědecké). Z hlediska kritiky předmětného myšlení se jeví sama filosofie a zejména věda jako „ideologie“.

(Přepis bodů z přípravy na výklad 22. 10. 82; ve skutečnosti jsem se jich pak nedržel.)

01 Zkoumání je filosofické

02 Vztah vědy k filosofii: Věda je dějinně vedlejším produktem rozvoje filosofie

03 Bez filosofie není věda možná; co sdílí s filosofií?

04 Logos a víra v logičnost světa

05 Věda není schopna se svými prostředky vztáhnout k tomuto svému předpokladu

06 Věda však není schopna se svými prostředky vztáhnout ani k sobě; pokud tak činí, činí tak ne-vědecky

07 Věda neví, co vlastně dělá, když pracuje vědecky; dokonce to učinila svou zásadou, svou metodou (experiment) – proniká i do psychologie atd.: něco udělá – a čeká „co to udělá“

08 Věda je neschopna se vztáhnout svými prostředky ke světu jakožto k celku – má vždy jen „své univerzum“ – každá věda jiné.

09 Co to je názor? a) zírání, *theória*; dnes už víme, že základem není hledění, civění na skutečnost, nýbrž praxe, užívající všech smyslů i rozumu

10 Názornost (požadavek Komenského); věda už tento cíl dávno opustila (např. názorné modely struktury atomu už nepovažuje za svůj cíl)

11 Náhled, pojetí, výklad světa (interpretace) – to je přesně to, čeho věda není schopná – chybějí jí k tomu prostředky (viz výše)

(Přepis rukopisných bodů k výkladu 4. 10. 82)

1 Vážně míněno: cosi myslet o světě – a jak v tom pomůže věda?

2 Každá otázka něco tvrdí – a to je třeba kriticky přezkoumat (je otázka přijatelná? je vůbec platná?)

3 (Světový) názor:

a) mínění, domněnka, pojetí, chápání

b) jak se díváme na svět, náhled (*Anschauung* – citát!)

c) názor – názornost (etymologie)

4 Svět a názornost (nenázorné skutečnosti – model atomu)

5 věda a přístup ke světu „vcelku“; multiverzum

6 svět

a) úhrn (kdo shrnuje?)

b) Heidegger (e Welt lichtet)

c) etymologie: svět – světlo

7 předmětnost a nepředmětnost; pojmové myšlení; mínění, intence, intencionální předměty
(rukopisné body k výkladu 22. 10. 82)